

Joanna Chojecka

(Instytut Strat Wojennych

im. Jana Karskiego)

Akcja społeczna Archiwum Pandemii A.D. 2020. Nadzwyczajne doświadczenie dokumentacyjne i społeczne Archiwów Państwowych czy stały kierunek działania?

W związku z realizowanymi przez rząd RP działaniami mającymi na celu zatrzymanie rozprzestrzeniania się zakażeń koronawirusem SARS-CoV-2 **11 marca 2020 r. Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych podjął decyzję o ograniczeniu działalności podległych mu archiwów państwowych.**

Zawieszeniu uległo m.in. funkcjonowanie czytelni, w których użytkownicy mogli dotychczas bezpośrednio korzystać z udostępnionych im akt, oraz organizacja wydarzeń, w tym prowadzenie lekcji archiwalnych dla szkół i studentów (*Ograniczenie działalności 2020a*). **27 marca 2020 r. ograniczenie działalności archiwów państwowych związane z przyjmowaniem interesantów zewnętrznych i organizacją wydarzeń zostało podtrzymane do odwołania** (*Ograniczenie działalności 2020b*).

Archiwa państwowe, podobnie jak wiele innych instytucji w kraju i na świecie, pozostawały niedostępne dla badaczy, a kontakt z pracownikami możliwy był jedynie telefonicznie lub za pomocą poczty elektronicznej.

Stan zagrożenia epidemicznego wywarł wpływ także na inne sfery działalności archiwalnej. Spowodowało to konieczność ponownego uregulowania zaistniałej sytuacji i dostosowania się do niezbędnych wymogów bezpieczeństwa. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom pracodawców i pracowników państwowych i samorządowych jednostek organizacyjnych, **24 marca 2020 r. Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych opublikował informację dotyczącą postępowania z dokumentacją w związku z wykonywaniem pracy zdalnej** (*Postępowanie z dokumentacją 2020*).

Przygotowania do stopniowego wznawiania działalności archiwalnej rozpoczęto 29 kwietnia 2020 r. od przysposobienia organizacyjnego placówek do przyjmowania klientów zewnętrznych i ich obsługi.

30.04.2020 Rekomendacje dla archiwów państwowych dotyczące znoszenia ograniczeń związanych z COVID-19

W związku z wdrożeniem etapu II znoszenia nakazów i zakazów,

wynikających ze stanu epidemii, zapowiedzianymi w dniu 28 kwietnia przez Prezesa Rady Ministrów, a także komunikatem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego opublikowanym na stronie Ministerstwa, archiwa państwowe rozpoczęły przygotowania do stopniowego wznowienia działalności archiwalnej, w sposób gwarantujący zarówno pracownikom jak i użytkownikom archiwów maksymalne bezpieczeństwo.

Decyzja o wznowieniu działalności oraz ponownym otwarciu archiwum dla osób z zewnątrz to kompetencja i odpowiedzialność dyrektora jednostki, który przy jej podejmowaniu powinien uwzględnić warunki lokalowe archiwum, charakter zadań i możliwość ich realizacji, a także bieżącą sytuację epidemiczną kraju oraz stan prawy związany z wprowadzeniem stanu zagrożenia epidemiologicznego.

Niniejsze rekomendacje mają być wsparciem dla dyrekcji archiwów państwowych w procesie przygotowania instytucji do ponownego, stopniowego, otwarcia dla użytkowników i innych partnerów.

W dalszej kolejności zainicjowano sukcesywne otwieranie czytelni dla użytkowników archiwów, przebiegające z uwzględnieniem niezbędnych środków bezpieczeństwa i ochrony osobistej. Większość archiwów państwowych wprowadziła dodatkowe obostrzenia przy korzystaniu z zasobu m.in. poprzez ustalenie limitu osób mogących przebywać w czytelni w tym samym czasie oraz wyznaczenie maksymalnego czasu jednorazowego pobytu, limitowanie udostępnianych jednorazowo jednostek czy wprowadzenie obowiązku umawiania wizyt (telefonicznie lub mailowo) na konkretny dzień i godzinę. Jednocześnie zachęcano użytkowników do kontaktu w pierwszej kolejności z użyciem środków komunikacji elektronicznej oraz do eksplorowania zasobów archiwalnych dostępnych online (*Komunikat Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych 2020a*).

Do połowy lipca 2020 r. większość archiwów państwowych przywróciła możliwość korzystania z czytelni oraz wznowiła bezpośrednią obsługę klientów. Nieliczne czytelnie, z uwagi na trudną sytuację lokalową i brak możliwości zapewnienia minimalnych wymogów reżimu sanitarnego, pozostały zamknięte. W takich przypadkach użytkownikom oferowano możliwość wykonania kopii cyfrowych z interesujących ich materiałów lub też przeglądanie ich online, o ile były one prezentowane na portalu szukajwarchiwach.gov.pl lub innych powszechnie dostępnych repozytoriach cyfrowych (*Komunikat Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych 2020b*).

Kolejne zmiany nastąpiły w związku z wprowadzeniem 8 sierpnia 2020 r. regionalnych obostrzeń w powiatach, w których odnotowano największy przyrost zakażeń COVID-19, oraz z dynamicznie zmieniającą się sytuacją epidemiczną w kraju. 13 sierpnia 2020 r. wstrzymane zostały działania archiwalne oraz działalność czytelników na terenie powiatów z tzw. czerwonej strefy. Obecnie decyzja o ograniczeniach w działaniu poszczególnych archiwów państwowych uzależniona jest od dynamiki wzrostu zakażeń na danym obszarze oraz dostosowywana do aktualnych zaleceń sanitarnych. Na stronie internetowej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych informacje te aktualizowane są na bieżąco (*Komunikat Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych 2020c*).

Niezwłocznie po ogłoszeniu na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego i wprowadzeniu zasad izolacji społecznej archiwa państwowe włączyły się **w akcję #zostańwdomu**, udostępniając swoje bogate zasoby online oraz przypominając użytkownikom o stronach internetowych, na których można bezpłatnie, w dowolnie wybranym miejscu i czasie przeglądać materiały archiwalne. **W dniach 18–26 marca 2020 r. na stronie internetowej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych pod hasłem „#Zostańwdomu i...” opublikowana została seria artykułów zawierających informacje o dostępnej online ofercie archiwów państwowych. W pierwszym tekście pt. #Zostańwdomu i szukaj w Archiwach** czytelników zachęcono do wirtualnych poszukiwań archiwalnych w serwisie szukajwarchiwach.gov.pl, gdzie udostępnionych jest już ponad 45 mln skanów materiałów archiwalnych.

Serwis stanowi również doskonałe narzędzie do poszukiwań genealogicznych, poznawania tradycji i badań historycznych. Szukaj w Archiwach ciągle uzupełniany jest o nowe materiały. Z serwisu może skorzystać każdy zainteresowany. Dodatkowe funkcjonalności, takie jak tworzenie własnych kolekcji z zamieszczonych w serwisie skanów, dostępne są dla zalogowanych użytkowników. Udostępnione w serwisie cyfrowe kopie archiwaliów, o ile w opisie nie zaznaczono inaczej, mogą być w dowolny sposób wykorzystywane, w tym pobierane ze strony na dysk lokalny, kopiowane i rozpowszechniane w inny sposób z wykorzystaniem dowolnej techniki (*#Zostańwdomu i szukaj 2020*).

Szukaj w Archiwach stanowi również doskonałe narzędzie edukacyjne. Jego walory postanowiono wykorzystać podczas pandemii, oferując nauczycielom i uczniom pomoc w zdalnej nauce.

17 marca 2020 r. administrujące serwisem Narodowe Archiwum Cyfrowe ogłosiło rozpoczęcie akcji #SzkołaZSwA (*Szukaj w Archiwach 2020*). Przed kolejne tygodnie zespół Szukaj w Archiwach, kierując się wskazówkami przekazanymi przez nauczycieli, zamieszczał w serwisie propozycje zadań dla

uczniów z uwzględnieniem podstawy programowej i zawartości archiwalnego zasobu online. W ramach #SzkolazSwA powstało dziesięć zadań, z których ostatnie ukazało się 1 lipca 2020 r. Dzięki lekcjom z Szukaj w Archiwach uczniowie mogli lepiej poznać historię swojej okolicy, niuanse życia w PRL-u, literaturę dwudziestolecia międzywojennego, architekturę średniowiecza, historię II RP, rozwój sportu i mody w XX w., kontekst historyczny i okoliczności powstawania *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego, losy powstania styczniowego, powstania wielkopolskiego, powstań śląskich i powstania warszawskiego. W ostatniej, wakacyjnej lekcji zaproponowano uczniom stworzenie kolekcji z dostępnych w serwisie archiwalnych fotografii nadwiślańskich wsi i miejscowości, polskich uzdrowisk lub schronisk górskich oraz ruszenie ich szlakiem i porównanie zmian, jakie zaszły w tych miejscach z biegiem lat.

W kolejnym tekście z serii #zostańwdomu pt. **#Zostańwdomu i zobacz wystawę w Archiwach zebrano ponad 500 wirtualnych wystaw i galerii przygotowanych przez archiwa państwowe i udostępnionych na ich stronach internetowych**. Zaproszono w ten sposób użytkowników do odkrywania zapisanych w materiałach archiwalnych nieznanymi meandrów i zaskakujących aspektów polskiej historii (*#Zostańwdomu i zobacz*).

W opublikowanym 20 marca 2020 r. **artykule #Zostańwdomu i poczytaj w Archiwach wskazano na dostępne online publikacje i czasopisma archiwów państwowych. Czytelnicy mogli wybrać interesującą lekturę spośród ponad 200 propozycji (#Zostańwdomu i poczytaj 2020)**. Tematyka zawarta w oferowanych opracowaniach dotyczyła m.in. poszukiwań genealogicznych, zmian polskich wsi, miast i ich ludności przez wieki, kluczowych wydarzeń w historii Polski, np. uchwalenia konstytucji 3 Maja, zrywów narodowowyzwoleńczych, losów Polaków podczas zaborów, pierwszej i drugiej wojny światowej, odbudowywania państwowości po odzyskaniu niepodległości i in. ukazanych przez pryzmat źródeł przechowywanych w archiwach.

W artykule z serii **#Zostańwdomu i pooglądaj w Archiwach zachęcono czytelników strony internetowej do zapoznania się z materiałami filmowymi i nagraniami audio udostępnionymi online przez państwową sieć archiwalną (#Zostańwdomu i pooglądaj 2020)**. Cykl zakończono 26 marca tekstem **#Zostańwdomu i ucz się w Archiwach** poświęconym udostępnionym online przez archiwa państwowe lekcjom archiwalnym, projektom edukacyjnym, quizom, krzyżówkom, grom i zabawom oraz stronom www z dostępnymi online kopiami cyfrowymi archiwaliów (*#Zostańwdomu i ucz się 2020*). Dostęp do wszystkich przedstawianych w cyklu materiałów jest całkowicie otwarty i bezpłatny.

W dobie pandemii wywołanej koronawirusem wyzwaniem okazała się realizacja zaplanowanych wcześniej przedsięwzięć i dostosowanie ich formy do pandemicznych warunków.

W sierpniu tego roku przypadała 100. rocznica Bitwy Warszawskiej – decydującej potyczki wojny polsko-bolszewickiej okrzykniętej jedną z 18 najważniejszych bitew świata. Z tej okazji archiwa państwowe przygotowały bogatą ofertę kulturalną, upamiętniając rocznicę w dużej mierze w formie wirtualnej. Przygotowano ponad 20 inicjatyw, w tym oprócz tradycyjnych ekspozycji również wystawy online prezentujące lokalne spojrzenie na wojnę polsko-bolszewicką, do których dostęp mógł mieć każdy zainteresowany w wybranym przez siebie miejscu i czasie. 23 lipca 2020 r. zainaugurowany został portal 1920.gov.pl poświęcony wydarzeniom z 1920 r., ze szczególnym uwzględnieniem Bitwy Warszawskiej w jej 100. rocznicę.

Kontynuowany był też, rozpoczęty w 2019 r., dzięki dofinansowaniu Biura Programu Niepodległa **projekt Archiwa Rodzinne Niepodległej**. Celem projektu jest krzewienie świadomości na temat wagi pamiątek przechowywanych w domowych archiwach. Skierowany jest do rodzinnych archiwistów, którzy na co dzień pielęgnują pamiątki po przodkach, i wszystkich, którzy chcieliby rozpocząć przygodę związaną z odkrywaniem swoich korzeni.

W 33 archiwach państwowych i ich oddziałach w całym kraju działają punkty konsultacyjne projektu, gdzie każdy zainteresowany właściwym zabezpieczeniem swoich zbiorów może zasięgnąć porady specjalistów lub przekazać je do archiwum.

W czasie izolacji społecznej, która nastąpiła na skutek działań prewencyjnych związanych z szerzącą się epidemią wirusa SARS-CoV-2, archiwa państwowe, a co za tym idzie, punkty konsultacyjne projektu, pozostawały zamknięte dla klientów zewnętrznych. Konsultanci działali jednak w trybie ciągłym, udzielając porad za pomocą poczty elektronicznej. Zostały również podjęte działania zachęcające osoby zainteresowane zadbaniem w czasie izolacji o swoje rodzinne zbiory na stronę internetową projektu – archiwarodzinne.gov.pl. Internauci mogą na niej zapoznać się z kolekcjami rodzinnymi dotychczas przekazanymi do archiwów państwowych oraz poradnikiem rodzinnego archiwisty zawierającym porady specjalistów praktyków w zakresie porządkowania i opisywania zbiorów, dokonywania drobnych zabiegów konserwatorskich oraz tworzenia dobrej jakości kopii cyfrowych.

W celu popularyzacji projektu *Archiwa Rodzinne Niepodległej* w czerwcu zorganizowano **konkurs Historie z rodzinnych archiwów**. Uczestnicy mieli udokumentować i opisać losy swoich przodków. Laureaci zostali wyłonieni w

listopadzie 2020 r. Na początku listopada przed Pałacem Staszica w Warszawie zaprezentowano również wystawę przygotowaną na podstawie przechowywanych w archiwach państwowych spuścizn i kolekcji rodzinnych, ukazującą zbiorowy portret rodzin II Rzeczypospolitej.

Archiwum Pandemii A.D. 2020 – tworzenie społecznej kolekcji dokumentów pandemii wywołanej koronawirusem (SARS- CoV-2)

Obserwując zachodzące na szeroką skalę radykalne i gwałtowne zmiany w życiu społecznym, gospodarczym i kulturalnym, podyktowane wprowadzonym na terenie RP stanem zagrożenia epidemiologicznego, a następnie stanem epidemii oraz zastosowanymi restrykcjami, można stwierdzić, iż historia tworzy się na naszych oczach. Mając na uwadze rolę państwowej sieci archiwalnej we współczesnym świecie oraz podstawowe zadania realizowane przez archiwa, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych podjął decyzję o konieczności trwałego zachowania świadectw tego okresu oraz zapewnienia do nich powszechnego dostępu współczesnym i następnym pokoleniom.

Zainicjowała została w związku z tym szeroko zakrojona akcja ph. *Archiwum Pandemii A.D. 2020. Społeczna kolekcja dokumentów pandemii wywołanej koronawirusem (SARS-CoV-2) (Archiwum Pandemii 2020)*. Jej celem było i jest stworzenie przy współudziale społeczeństwa niepowtarzalnej kolekcji materiałów, kompleksowo dokumentujących ten wyjątkowy okres w dziejach. W efekcie podjętych działań w archiwach państwowych mają docelowo zostać zabezpieczone, a następnie udostępniane unikatowe źródła informacji do badań nad zjawiskiem pandemii wywołanej koronawirusem (SARS-CoV-2) na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, zebrane zarówno w miastach, jak i mniejszych miejscowościach i wsiach. Dzięki zgromadzonym podczas akcji świadectwom przekazanych przez różnego typu instytucje, firmy i organizacje społeczne, ale również zwykłych obywateli następnym pokoleniom będą miały do dyspozycji unikatowe źródła życia codziennego, jak żyliśmy w tym szczególnym czasie, jakie przeobrażenia wymusiła pandemia i w jaki sposób się do nich dostosowaliśmy, jak zmieniły się nasze zwyczaje i postrzeganie świata, przed jakimi problemami i wyzwaniem stanęliśmy, co dawało nam nadzieję i w jaki sposób przetrwaliśmy.

Akcję ogłosił 28 kwietnia NDAP w apelu skierowanym do internautów. Działanie to zakładało szeroką i powszechną akcję społeczną kierowaną do osób fizycznych i instytucji, do wspólnego, spontanicznego dokumentowania życia codziennego w pandemii i przekazywania materiałów do AP. **Akcja objęła również działania kierowane do całej administracji państwowej i samorządowej – ND skierował do kierujących jednostkami pismo, w którym podkreślał znaczenie powstającej**

dokumentacji związanej z wydarzeniami pandemii i zwracał uwagę na jej znaczenie jako przekazu o nadzwyczajnym czasie, jaki wszyscy przeżywalimy.

Przekazane przez Darczyńców w ramach tej akcji materiały, ukazują ograniczenia, jakie zostały wprowadzone w związku z pandemią (m.in. ogłoszenia w witrynach sklepów, aptek, zamkniętych miejsc publicznego użytku), zdjęcia i filmy przedstawiające puste ulice, „opustoszałe” miejscowości i wsie, służby i ochronę zdrowia podczas codziennej pracy w nowej, pandemicznej rzeczywistości, fotografie pokazujące sposób spędzania świąt i organizacji ważnych życiowych wydarzeń (śluby, urodziny, pogrzeby) podczas izolacji społecznej, materiały przedstawiające funkcjonowanie instytucji, organizacji i wspólnot w warunkach reżimu sanitarnego, a także akcje pomocowe i solidarnościowe (afisze z podziękowaniami dla pracowników ochrony zdrowia, afisze podnoszące na duchu lub promujące zachowanie dystansu i zasad higieny, akcje szycia maseczek, sąsiedzkiej pomocy w zakupach itd.).

Do tej pory większość przekazanych materiałów podejmuje temat pandemii z perspektywy mieszkańców miast i miasteczek. Kluczowe jest uzupełnienie tej kolekcji również o dokumenty i fotografie ukazujące środowisko wiejskie podczas pandemii i zaangażowanie lokalnych społeczności w akcje profilaktyczne i samopomocowe. Archiwa państwowe stale są otwarte na wszelkie materiały i zachęcają do ich przekazywania.

9 czerwca 2020 r. w Międzynarodowy Dzień Archiwów w ramach akcji *Archiwum Pandemii A.D. 2020...* Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych przy wsparciu Polskiej Fundacji Narodowej ogłosiła konkurs pod hasłem *O tempora, o mores! Zapiski rodzinnego archiwisty z czasów pandemii A.D. 2020 wywołanej koronawirusem*. Celem konkursu było pozyskanie zapisków będących indywidualnymi świadectwami obserwacji wydarzeń i życia codziennego oraz wyrazem osobistych doświadczeń, przeżyć i emocji w dobie pandemii wywołanej koronawirusem.

Zadaniem uczestników było opisanie swoich przemyśleń, zwyczajów dnia codziennego oraz zdarzeń związanych z szerzącą się chorobą i jej skutkami w okresie od 60 do 90 dni. Zgłoszenia mogły być nadsyłane w formie czytelnego rękopisu, wydruku, dokumentu elektronicznego, bloga lub vloga. Przesłane prace oceniano w dwóch kategoriach wiekowych: dla dzieci i młodzieży do lat 18 oraz dla dorosłych. Termin ich przesyłania upływał 31 lipca. Wpłynęło ponad 60 zgłoszeń. Kapituła konkursu oceniła nadesłane prace pod kątem osadzenia w realiach i zgodności z tematyką konkursu, w tym zgodności z chronologią i faktografią, oraz bogactwa spostrzeżeń, poruszonych problemów i przenikliwości obserwacji, a także atrakcyjności formy literackiej lub multimedialnej.

Nagrodzono dziewięć prac w najbardziej precyzyjny i atrakcyjny sposób portretujących doświadczenia i obserwacje autorów dotyczące życia w „czasach zarazy”. Co istotne, powstałe w ramach konkursu osobiste relacje z okresu pandemii COVID-19 uzupełnią społeczną kolekcję *Archiwum Pandemii* o perspektywę zwykłych ludzi borykających się z wyzwaniami nowej codzienności w tym trudnym okresie.

Interesujące uzupełnienie kolekcji mogą stanowić zwłaszcza prace mieszkańców terenów wiejskich, opisujące zmiany zachodzące w tym czasie na wsiach, sposoby rozchodzenia się informacji, poczucie bezpieczeństwa podyktowane postrzeganiem wsi jako wyizolowanego punktu na mapie przegradzające się w poczucie zagrożenia w miarę coraz szerszych kręgów zataczanych przez widmo choroby, interakcje społeczne, akty wsparcia, ale i tarć w małych społecznościach.

Inicjatywa polskich archiwów państwowych wpisała się w działania podjęte także w innych państwach Europy i poza nią, zainspirowane przez Międzynarodową Radę Archiwów. Organizacja ta zwróciła się 4 maja 2020 r. do międzynarodowej społeczności archiwistów o podjęcie działań na rzecz zabezpieczenia różnych rodzajów dokumentacji tworzonej w okresie pandemii oraz przyszłego udostępnienia tych zasobów (*COVID-19 2020*). W kolejnej deklaracji z 9 maja 2020 r.

Międzynarodowa Rada Archiwów wskazała również na fakt, że dziedzictwo dokumentalne jest ważnym źródłem oferującym historyczną perspektywę tego, w jaki sposób rządy, ich obywatele i społeczność międzynarodowa stawili czoła pandemiom w przeszłości, a więc kluczowe znaczenie ma zachowanie świadectw dotyczących tej pandemii dla przyszłych badaczy (*The role 2020*). W dokumencie zwrócono także uwagę na fakt, że dostęp do wysokiej jakości informacji ma kluczowe znaczenie w walce z *fake newsami*. Można przypuszczać, iż zgromadzone obecnie i drobiazgowo opisane materiały odegrają fundamentalną rolę w tej materii również w przyszłości, kiedy instytucje archiwalne będą mogły zapewnić autentyczne i wiarygodne źródła do analiz i badań nad okresem pandemii COVID-19.

Akcja *Archiwum Pandemii A.D. 2020...* potrwa do czasu zakończenia pandemii, jednak materiały będzie można przekazywać do archiwów państwowych również w okresie późniejszym.

Podsumowanie

Jak żaden inny, 2020 rok pokazał, że archiwa państwowe są ważnymi instytucjami dla zachowania dziedzictwa kulturowego.

1. W związku z obserwowanym znaczącym wzrostem zainteresowania elektronicznym zarządzaniem dokumentacją, archiwa państwowe wspierały

- swoją wiedzą i doświadczeniem jednostki organizacyjne, które pracując w trybie zdalnym zaczęły doceniać możliwości, jakie daje EZD.
2. Działania Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w ramach nadzoru i koordynacji działalności popularyzacyjnej, edukacyjnej i informacyjnej w sieci archiwów państwowych obejmowały przede wszystkim zainicjowanie ogólnopolskiej akcji gromadzenia źródeł z okresu pandemii w ramach projektu: „Archiwum Pandemii A.D. 2020. Społeczna kolekcja dokumentów pandemii wywołanej koronawirusem (SARSCoV-2)”. Apel Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych skierowany zarówno do administracji publicznej jak i społeczeństwa o zwrócenie w tym wyjątkowym czasie szczególnej uwagi na potrzebę trwałego zabezpieczenia dokumentacji z okresu epidemii obrazującej wprowadzone metody pracy i sposoby realizacji zadań, m.in. z zastosowaniem nowych narzędzi komunikacji elektronicznej wraz z akcją gromadzenia źródeł z okresu pandemii prowadzoną w ramach projektu: Archiwum Pandemii A. D. 2020 zaowocowały w minionym roku archiwizacją świadectw rzeczywistości, w której przyszło obecnemu pokoleniu żyć. W przyszłości będą to niezastąpione źródła do badań nad historią współczesną.
  3. Pomimo trudnego okresu pandemii archiwa państwowe starały się utrzymać główne formy swojej działalności. Niektóre z nich, w tym udostępnianie materiałów archiwalnych, projekty edukacyjne i popularyzatorskie, realizowane były przede wszystkim z wykorzystaniem stron internetowych i mediów społecznościowych.
  4. W komunikacji zewnętrznej starano się zaznaczyć obecność i otwartość instytucji. Formułę wirtualną nadano większości realizowanych ekspozycji archiwalnych, udostępniając w ten sposób bezcenne źródła historyczne. Wszyscy zainteresowani mogli odwiedzać wystawy online i kontemplować je w zaciszu własnego domu. W okresie, w którym niemożliwe było prowadzenie warsztatów i lekcji archiwalnych stacjonarnie, w mediach archiwów państwowych zamieszczane były filmowe prelekcje i instruktaże.
  5. Podjęto także starania w celu zaangażowania użytkowników w działania ukierunkowane na indywidualne poszukiwania archiwalne w zasobach dostępnych online, a także zgłębianie historii własnych rodzin.
  6. Archiwa państwowe realizowały również swoją misję i zadania ustawowe, podejmując inicjatywy mające na celu zabezpieczenie świadectw okresu pandemii dla potomności. Odpowiadając na potrzebę chwili, zainicjowano tworzenie *Archiwum Pandemii*, z którego w przyszłości będzie mógł korzystać każdy. Zarówno akcja *Archiwum Pandemii A.D. 2020...*, jak i projekt *Archiwa Rodzinne Niepodległej* realizowane są w trybie ciągłym. Organizatorzy stale zachęcają wszystkich, którzy chcieliby wziąć w nich udział, także osoby zamieszkujące tereny wiejskie, które zechciałyby podzielić się swoimi

świadczeniami obecnych czasów lub historiami z rodzinnych archiwów, do kontaktu z najbliższym archiwum państwowym.

7. Okres pandemii stanowił duże wyzwanie dla gałęzi działalności archiwów państwowych ukierunkowanych na klienta zewnętrznego. Okazało się jednak, iż czas ten miał i swoje dobre strony, wskazując kierunki rozwoju technologicznego i realizacji części zadań za pomocą środków elektronicznych oraz internetu. Udostępnione w internecie materiały są teraz dostępne dla każdego bez ograniczeń czasowych i terytorialnych, jakimi cechują się wydarzenia odbywające się w formie stacjonarnej. Archiwa państwowe jeszcze szerzej otworzyły się na nowych użytkowników, udostępniając więcej swoich zasobów i budując zaangażowaną społeczność.